

ДВА ПРЕПИСА ДАНИЛОВОГ ЗБОРНИКА КРАЉЕВА И АРХИЕПИСКОПА СРПСКИХ ПОРЕКЛОМ ИЗ РУМУНСКИХ ЗЕМАЉА

Током XVI века у румунским крајевима настала су два преписа Даниловог Зборника краљева и архиепископа српских. Оба преписа ускоро су дарована манастиру Сучевици, који је на северу Румуније у области Буковина. Данас је само један од њих у рукописној збирци тог манастира, а други је непознато када однет и био је дуже времена најпре у Лавову, а данас је у Народној библиотеци у Варшави. Препис у варшавској библиотеци писан је српкословенским језиком, а препис у Сучевици бугарском редакцијом. И један и други препис важни су за сагледавање укупног текстолошког стања Даниловог Зборника у његовој припреми за критичко издање.

Кључне речи: Данилов Зборник, Румунија, преписи, манастир Сучевица.

Замисао архиепископа Данила Другог да састави житија и службе свetim Србима који до почетака XIV века нису имали основна култна дела који-ма би се славили почела је да се остварује већ у другој деценији тог столећа, када је написао најпре *Житије краљице Јелене*. Потом су уследила и друга његова дела, од којих је успео да до краја живота, 1337. године, састави још следећа житија и службе: *Житије краља Уроша I*, *Житије краља Драгутина*, *Житије краља Милутина*, *Житије архиепископа Арсенија I*, *Житије архиепископа Јоаникија I* и *Житије архиепископа Јевстатија I*, као и *Службу архиепископу Арсенију* и *Службу архиепископу Јевстатију I*. Овако богато и разноврсно Данилово стваралаштво постало је језгро будућег зборника који су наставили да употпуњавају његови настављачи. Они су написали још и *Житије краља Стефана Уроша Трећег*, *Житије краља Стефана Душана*, *Житије архиепископа Данила Другог*, затим краће саставе који се односе на архиепископе Саву Другог, Данила Првог, Јакова, Јевстатија Другог, Саву Трећег и Никодима. Ту су и њихова три језгровита рада о постављању првог патријарха српског Јоаникија, трећег патријарха Саве и трећег патријарха Јефрема. Сва ова дела окупљена су између 1337. и 1340. године у целовит зборник. По својој садржини зборник представља јединствену појаву у старој српској књижевности. Када је Ђура Даничић сачинио издање овог зборника 1866. године, он је овако обједињена дела назвао *Животи краљева и*

¹ tomjovan1@gmail.com

архиепископа српских. [Животи, 1866] У литератури се често користи назив *Данилов Зборник краљева и архиепископа српских*.

Како до данас није сачуван аутограф нити једног састава овог зборника, као нити његов првобитни облик, у науци је остало неразјашњено питање како је текло његово настајање. Очигледно је да нити је Данило могао одједном, или макар у кратком периоду, као нити његови ученици, да напишу дела која су затим ушла у Зборник. До данас је сачувано пет преписа из каснијих времена, од којих су два на српскословенском језику, два на рускословенском и један на средњобугарском [Животи, 1988: 268]. Поред целовитих преписа Зборника јављају се и преписи појединачних житија краљице Јелене и краља Драгутина, чиме је отворено питање о првобитном настајању дела ван зборничке целине [Мак Данијел, 1984: 42–52; Мак Данијел, 1991: 217–224; Трифуновић, Витић, 2001: 17–25].

Најстарији сачувани препис, писан српскословенским језиком, потиче из 1553. године. Исписан је у манастиру Милешеви и поклоњен манастиру Хиландару, о чему се сазнаје у запису.² У њему није наведено име писара већ имена проигумана Никанора и старца Нектарија, чијим старањем је настао препис. Овај рукопис чуван је у Хиландару све до 1896. године, када га је тадашњи митрополит и будући патријарх српски Димитрије донео у Београд на проучавање и приређивање издања. Поред овог рукописа из Хиландара је у Београд донет најстарији препис Теодосијевог *Житија Светог Саве*, који је исписао хиландарски и карејски монах Теодул 1336. године. Осим ова два рукописа, том приликом донет је и зборник таха монаха Марка. Теодулов рукопис у међувремену је изгубљен и све до данас не зна се ништа о његовој даљој судбини. Такође се замео траг и Даниловом зборнику, али је 1981. године нађен у оставштини историчара Јована Томића и предат Архиву Српске академије наука и уметности, где је добио сигнатуру А 14509 (даља скраћеница А).

Из средине XVI века потиче препис настао на тлу румунских земаља, али се не зна тачно где мада се углавном сматра да су то молдавски крајеви. Рукопис је исписан полууставним ћириличним писмом на српскословенском језику. Писар је непознат, а према записима на неколико места сазнаје се да је рукопис купио „урикар“, у значењу писар, Глигорије Јурашко 20. новембра

² Текст записа је следећи: њписна се сѣа б(о)ж(ь)ствѣнаа книга г(а)го(а)мѣдѣн р(о)д(о)словъ с(в)ѣт(и)хъ сръбскыи[х]ъ господѣ. сѣписна се въ лѣто 723а. въ храмѣ с(в)ѣт(а)го възн(е)сѣнѣа г(ос)п(о)да б(о)га и сп(а)са нашего и(с)о(у)с(а) х(ри)ста. идѣже починають с(в)ѣт(ы)е и т(ь)ствныѣ м(о)щѣ, иже въ с(в)ѣт(ы)хъ о(т)ѣца нашего прѣвааго арх(и)еп(и)ск(о)па савы. сръбскаго. тр(о)иц(ы) и настоанѣи[и]ѣ раба б(о)ж(ь)а пр(о)и[г]умана никанора. ер(м)он[а]жа. и старца нектарија. и приложше ю, оу с(в)ѣт(ы)ю горс, храм(о)у прѣс(в)ѣт(ѣ)н ва[а]л[ы]т[и]цѣ наше б(о)городице, и пр(и)снод(ѣ)вы м(а)риѣ, иже ис(т)ъ възходѣе въ с(в)ѣт(а)а с(в)ѣт(ы)хъ. м(о)настирс г(а)го(а)мѣд(о)у хиландарс и аще кто дрѣзнѣст о(т)ѣици сн(о)у вышер(е)н(о)у[ю] книгу о(т)ѣ[и] с(в)ѣт(а)го м(о)настира, любю каковаго т(и)на боудѣт. таковыи да боудѣт(ъ) проклет(ъ) о(т)ѣ[и] г(ос)п(о)да нашего и(с)о(у)с(а) х(ри)с(т)а, и прѣч(и)стѣе его м(а)т(е)р(е). и да поразыт(ъ) его сила т(ь)ст(ы)нааго и животворещааго кр(ь)ста. и да боудѣт причѣстнык(ъ) юудѣ прѣдателю г(ос)п(о)д(ь)ню. и сѣ онѣдѣн иже рѣше възди възди и распни его. и пакы прѣ[и]п[о]л[о]женн и б(о)гоноснн о(т)ѣ[и] нашн с(ѣ)мон(ы) и с(в)ет(и)т(е)ль савѣ да м(о)у б[о]у[д]оу[т] въ мѣсто м(о)щнн сѣп[и]рннцѣ на праведннцѣ и неоуднннцѣ соудѣ. и въ т(а)с(ы) страшнаго испитан(ѣ)а да оудннѣнъ боудѣт чѣсти избѣранныи[х]ъ иже положнше прѣ[и]п[о]л[о]женѣ пожнвшн о х(ри)с(т)ѣ и(с)о[у]с[е] г(ос)п(о)д[и] нашнн[и]ѣ, м(и)нн(ы):-

1574. године од попа Јоана из града Хотина, а онда га је 1587/88. поклонио манастиру Сучевици „у дане благочастивог господина Јона Петра војводе“.³ Остаје непознато када је рукопис доспео у библиотеку Лавовског универзитета, у којој се налазио са сигнатуром 198 III. После Другог светског рата рукопис се нашао у Народној библиотеци у Варшави, где је добио нову сигнатуру Aks. 10780 (за овај препис користимо у даљем раду скраћеницу В). На ову промену места рукописа први је у литератури указао 1989. године Анджеј Кашлеј (Andrzej Kaszlej) [Kaszlej, 1989: 109–112; Kaszlej, 2005: 38–41], а потом је Александар Наумов 1991. дао још један осврт на тај зборник као и на друге непознате српске рукописе у варшавској Народној библиотеци [Наумов, 1991: 211–215]. Док је овај препис био у Лавову, Ђура Даничић га је користио за своје издање Даниловог зборника поредећи га са основним текстом.

Од посебне важности за овај рад јесте и други препис Даниловог зборника који је настао на тлу румунских земаља. Њега је исписао чувени писар Азарија 1567. године полууставним ћириличним писмом на средњобугарској редакцији старословенског језика. Сазнање о писару налази се на 226б страни, на којој постоји запис који је накнадно брисан и сада је слабо видљив, али се може разабрати да пише † монахъ ѿ азариѧ писѧ въ лѣтѣ 7075 = 1567). У литератури се наводи и облик имена овог писара као Азарије. На значај и утицај Азаријевог преписа Даниловог зборника за летописне саставе настајале у XVI веку у Молдавији указао је Јон-Раду Мирчеа [Mircea, 1963: 377–419], а Јон Богдан је почетком XX века писао о њему као летописцу [Bogdan, 1909]. Рукопис се до данас чува у манастиру Сучевици још од друге половине XVI века откако га је купио сучавски митрополит Георгије Могила и даривао га овом манастиру, о чему постоји његов запис на 226б страни испод записа у коме се спомиње Азарија.⁴ Данашња сигнатура рукописа јесте 420. С обзиром на континуирани период чувања у истој ру-

³ Наводимо текст најдужег и најпотпунијег записа: Изволеніем[ъ] ѿ(гъ)цѧ и съпоспеч (вѣ)т(а)го д(оу)ха. се аз[ъ] раб(ъ) б(о)жин гангоріе юраш(ъ)ко оурикар' коупн сѧ книга рекомаа лѣтоп архип(н)ск(о)пъ како к'то свое, житіе проводи. и коупних[ъ] ж ѿт[ъ] поп(а) іѿ(а)н(а) ѿт[ъ] гр[а]да хо како да ми бждет[ъ] памет[ъ] въ д(ъ)нех(ъ) бл(а)гот(ъ)стиваг(о) г(о)с(по)д(н)на іѿ(на) петра воеводі. в и дадох[ъ] ен (вѣ)томѧ монастирѧ. ѿт[ъ] свѣцици. Идеж[е] ест[ъ] храм(ъ) въскр(е)сеніе г(оспод)а х(рист)а. И кто са поквсит[ъ] възвѣти ѿт[ъ] (вѣ)та монастир(ъ). таковін да нмает[ъ] с'іастіе, съ жидови. их[ъ] въззпишж. на г(оспод)а б(ог)а и сп(а)са нашего і(н)св(са) х(рист)а. Крѣв(ъ) его на ест[ъ] и вѣдет[ъ]: мнин(ъ). † в[ъ] лѣ[т]о[ж]с.

⁴ Текст записа гласи: † Сін лѣтописец(ъ) кѧпи его геѿргіе мोगила митрополит[ъ] свѣавскін. свѣцици, идеже ест[ъ] храм[ъ] въскрес(еніе) г(оспод)а б(ог)а і сп(а)са нашего. ісв(са) х(рист)а. и кт монастир' да вѣдет[ъ] проклѧт[ъ]. ѿт[ъ] св(ет)а(г)го храма.

⁵ Наведено према препису А.

кописној збирци, рукопис је до сада имао више сигнатура: 54, 74, 290, 383. Ове податке сазнајемо из најновијег каталога рукописне збирке манастира Сучевце који је саставила Олимпија Митрик [Mitric, 2018]. Осим ових сигнатура среће се још једна – 17/421, наведена у књизи *Данилови настављачи*, коју је приредио Гордон Мак Данијел 1989. године [*Данилови настављачи*, 1989: 138].

У манастиру Хиландару настала су у XVIII веку још два преписа Даниловог зборника исписана на новорускословенском језику. Они се данас чувају у Патријаршијској библиотеци у Београду. Старији од њих, који има сигнатуру ПБ 45 и који је исписан 1763 године, Даничић је узео за основу свог издања преносећи текст на српскословенке облике. Млађи препис, са сигнатуром ПБ 51 из 1780, Даничић је пропратио текстолошки у напоменама. Том приликом он је такође поредио и препис који се тада називао у Лавову, чиме се дошло до ширег увида где је његово место наспрам два хиландарска преписа. За сада нам остаје непознато до којих резултата је дошао Гордон Мак Данијел у својој докторској дисертацији на енглеском језику одбрањеној 1980. године на Универзитету у Вашингтону посвећеној Даниловом зборнику, а која је остала нештампана [McDaniel, 1980].

Два рукописа исписана у румунским земљама до сада нису проучавана напоредно. Они ће бити текстолошки сагледани са свим осталим сачуваним преписима у критичком издању Даниловог зборника које се управо припрема и за чију основу је узет препис настао у манастиру Милешеви. Док милешевски препис и друга два хиландарска садрже сва дела из Даниловог зборника, у два преписа румунског порекла изостављено је *Житије архиепископа Данила Другог*. Осим тога, овакво сврставање у два различита текстолошка тока има и додатно оправдање. Садржинска блискост румунских преписа толико је велика да се може говорити о проистеклости једног из другог, при чему би Азаријев препис, као нешто млађи, био преписан са оног који је Јурашко даривао манастиру Сучевци. То скоро да би било уверљиво без већег двоумљења, што се и нама у почетним поређењима чинило могућим, све док нисмо наишли на поуздан показатељ који нас је уверио у то. Наиме, у *Житију краља Драгутина* постоји место где се говори о томе како је краљ, размишљајући о пролазности и вечности, пожелео да се такође придружи монасима који у свом начину живота страдају Христа ради. Та мисао исказана је у реченици коју имају сви преписи осим данашњег варшавског и она гласи: и теѡх пости'ноути житїа· елико страждоутъ х(рист)а ради.⁵ Са оваквом уверљивошћу не може се никако рачунати на могућност да је Азаријев препис Даниловог зборника настао са Јурашковог рукописа. Из овога следи закључак да је морао постојати најмање још један препис Зборника који се налазио у румунским крајевима и који је послужио у настанку оба сачувана преписа о којима је овде реч. Није немогуће да су у румунске

⁵ Наведено према препису А.

крајеве раније стигли још неки преписи, проистекли из исте текстолошке гране, од којих су два као веома сродна послужили независно један од другог као предлошци нашим преписима, али то је за сада ствар претпоставке.

Очигледно је да је неко већ пре настанка два наша преписа преправљао Зборник изостављајући или domeћући неке целине, што се пренело у новонастале рукописе. То се догодило најкасније непосредно пре средине XVI века, а свакако је могло бити и нешто раније. Измене које се очитују у ова два преписа нису довеле до мењања затечене лексике. Тек понегде се срећу варијанте углавном синонимске природе, али појаве преиначавања те врсте иначе се срећу међу преписима, те не морају имати извориште у променама до којих је дошло са намером да се изврши коренитија редакција.

Једна врло важна опаска писара преписа из данашње варшавске збирке говори о нечему што није занемарљиво у раду преписивача. На 78б страни уз речи и лѣзѣ написано је на левој маргини истом руком као у основном тексту ѡх(ь) извод' злѣ. Такође и на 88б страни стоји на левој маргини истоветна писарева белешка. Она се налази у висини реда у коме је текст донекле промењен у односу на А. У препису В пише и слѣзы многын њѣдобѣ стр(а)сти кѣнѣцѣ, а у А стоји и слѣзи моѣ неоудѣѣ исповѣдиѣ стр(а)сти кѣн'цѣ, што се не чини као посебан разлог да се писар поводом тога жали. Такве успутне негативне оцене предлошка не налазимо нигде у Азаријевом препису. Зашто је овом писару предлошак био лош ми не можемо знати. Да је он сачуван, знало би се какве препреке су биле на путу овом писару. Његово истрајавање у нормативима српкословенског језика креће се у знатним недоследностима. Оне се највише испољавају у одступањима код писања јата и јерија, као и у неуједначеном односу према исписивању јерова и пајерка. То се не мора чак узети као лична одлика овог писара, већ да је шаролико правописно стање мање или више пренето из предлошка. Да је ипак овај писар поникао у румунској средини говори повремено увођење назала, карактеристичних за средњобугарску редакцију, која се користила у румунским земљама. Такви примери су врло ретки и наводимо их као илустрацију писареве недоследности: бѣди, ма, та, хота.

Да овде није све довољно јасно, мора се наметнути и питање са каквог предлошка је преписивао овај писар. Ако је то био српкословенски предлошак, онда се може говорити о писару који је у нови препис уносио хотимичне облике који не припадају изворно том изводу, али ако је он пред собом имао већ прерађен предлошак средњобугарске редакције, која му можда није била сасвим блиска, није ли он онда са ње преносио на српске облике и притом се пожалио на „зао извод“, како је написао на споменутом месту? Ова питања није могуће решити без додатних сазнања о постојању непосредног предлошка.

Када је реч о Азаријевом препису, може се рећи да је он правописно далеко уједначенији не само у односу на други румунски препис, него и наспрам остала три преписа. Он је врло доследан у писању јата, јерија и јерова. Код њега се при-

међују повремене грешке какве се не налазе у другим преписима. Оне говоре или о превиђању праве речи, или о испуштању неких делова речи, као и о погрешном читању. Наводимо неке од њих:

џнка уместо џзка, междо уместо междоу, тацова уместо такова, доволноу трѣниџ уместо до вьноутрѣниџ, сеце уместо сице, власте уместо вѣ сласте, трѣбоа уместо трѣбоуџе, пеннець уместо пиан'ць, възлю уместо възлюб'лен'номоу, съвъпивь уместо съвъкоупивь, татаро уместо татаромь, родилѣ уместо родитеља, тавїа уместо таковїџ, слѣднѣго уместо последнѣго, защитѣа уместо зашититѣа, безлюбивы уместо без'любивы, властнлн уместо властелы, о вѣсѣхъ уместо Овѣх(ь), неврѣдн уместо неврѣднл, не уместо на, ненецоу уместо нецоу, хра уместо храмь, егр уместо џго.

Оба преписа настала у румунским земљама, заједно са својим предлошком, или их је можда било два, говоре о једној бочној грани са одређеним прерадама. Они су се јавили као потреба да се и у румунској средини, у којој је било и Срба, дође до тако важног литерарног дела са изразитом историјском подлогом која је у времену турског ропства пружала увид у немањићко доба. Ови преписи драгоцени су како по томе што представљају поуздан траг о распрострањености једног од најсложенијих дела српске књижевности, тако су и показатељ његове рецепције у румунској историографији, али и српској ако се узму у обзир *Хронике* грофа Ђорђа Бранковића у које је уносио поједине делове из неког од румунских преписа Даниловог зборника.

Цитирана литература

- Животи*, 1866: *Животи краљева и архиепископа српских*. Написао архиепископ Данило и други, на свијет издао Ђ. Даничић, Загреб 1866.
- Животи*, 1988: *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*. Приредили Гордон Мак Данијел, Дамњан Петровић, данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић, Дамњан Петровић. Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 6, Београд, Просвета, СКЗ, 1988.
- Мак Данијел, 1984: Г. Мак Данијел, *Прилози за историју „Живота краљева и архиепископа српских“ од Данила II*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XLVI,1–4, Београд 1984, 42–52.
- Мак Данијел, 1991: Г. Мак Данијел, *Генезис и састављање Даниловог зборника*, Архиепископ Данило II и његово доба, Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 217–224.
- Трифунковић, Витић, 2001: Ђ. Трифунковић, З. Витић, *Житије краља Драгутина, у манаштву Теоктиста. Прилог познавању рукописног наслеђа архиепископа Данила II*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, XLVII, 1, Нови Сад 2001, 17–25.
- Kaszlej, 1989: A. Kaszlej, *Odnaleziona kopisa dzieła Danila II «Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih»*, Зборник Матице српске за славистику, 36, Нови Сад 1989, 109–112.

- Kaszlej, 2005: A. Kaszlej, *The Lvov manuscript of Danilo II's „Životi kralyeva i arhiepiskopa srpskih“*, translated by Marcin Polkowski, Polish Libraries Today, 6, Warszawa 2005, 38–41.
- Наумов, 1991: А. Наумов, *Препис Даниловог зборника који је био у Лавову (BUL III), а данас се чува у варшавској Народној библиотеци (Акс. 10780)*, Архиепископ Данило II и његово доба, Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Српска академија наука и уметности, Научни скупови, књига LVIII, Одељење историјских наука, књига 17, Београд 1991, 211–215.
- Mircea, 1963: Ion-Radu Mircea, *Relations culturelles roumano-serbes au XVIe siecl*, *Revue des études sud-est européennes*, I, 2–4, Bucarest 1963, 377–419.
- Bogdan, 1909: Ion Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, Bucarest 1909.
- Mitric, 2018: Olimpia Mitric, *Catalogul manuscriselor Slavo-române din biblioteca mănăstirii Sucevița*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași 2018.
- Данилови настављачи*, 1989: *Данилови настављачи. Данилов Ученик, други настављачи Даниловог зборника*, Стара српска књижевност у 24 књиге, Књига седма, Приредио Гордон Мак Данијел, Данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд 1989.
- McDaniel, 1980: G. L. McDaniel, *The lives of the Serbian kings and archbishops by Danilo II: textual history and criticism*, University of Washington 1980.

Tomislav Ž. Jovanović

TWO TRANSCRIPTIONS OF DANILO'S BOOK OF KINGS AND ARCHBISHOPS OF SERBIAN DESCENT FROM THE ROMANIAN COUNTRIES

Summary

During the sixteenth century, two copies of Danilo's Book of Kings and Archbishop of Serbia were created in the Romanian regions. Both copies were soon donated to the Sučevica Monastery, located in the north of Romania – area of Bukovina. Today, only one of them is in the manuscript collection of this monastery, unfortunately the other one is unknown when he was taken away and was for a long time first in Lvov, and is kept today in the National Library in Warsaw. The transcript in the Warsaw Library was written in Serbian and transcribed in Sučevica by the Bulgarian Editorial Office. Both transcripts are important for understanding the overall textual state of Danilo's Proceedings in its preparation for the critical edition.

Key words: Danilo, Book of Kings, Romania, transcription, Sucevita Monastery, texts.